

Vergeten volksofstand, vergeten verhalen

De April-meistakingen van 1943

Beleidsplan 2021-2025

April-meistakingen 1943

Massale vreedzame volksopstand

Honderdduizenden mannen en vrouwen, arbeiders, mijnwerkers, boeren, ambtenaren en middenstanders, leggen eind april 1943 bijna overal in Nederland het werk neer. Mogelijk zelfs een half miljoen.

Op vreedzame wijze komen ze in opstand tegen de bezetter, die op 29 april 1943 bekend heeft gemaakt de ongeveer 300.000 oud-militairen van het Nederlandse leger opnieuw in krijgsgevangenschap te nemen en weg te voeren naar Duitsland. In grote delen van Nederland komt het openbare leven stil te liggen. De bezetter reageert met tot dan toe ongekennde agressie. Omstreeks 200 mensen worden in een week tijd omgebracht, honderden raken gewond, nog eens honderden worden gevangen genomen en/of naar concentratiekampen gestuurd.

Nooit eerder heeft Nederland zo'n omvangrijke staking gezien. En nergens in bezet Europa heeft een maatregel van de bezetter een zo massale en vreedzame opstand opgeroepen.

En toch zijn de April-meistakingen van 1943 vrijwel vergeten.

Rauter eist slachtoffers

Met hardhandig en gewelddadig optreden wil de bezetter de stakingen, die beginnen bij de machinefabriek Stork in Hengelo en zich in razend tempo over grote delen van Nederland uitbreiden, onderdrukken. Hanns Albin Rauter, de hoogste SS- en politiechef in het bezette Nederland, geeft de opdracht om slachtoffers te maken, V^éél slachtoffers liefst, ongeacht of ze staken of niet:

Es (kommt) nicht so sehr darauf an, dasz der rechte Mann niedergeschossen wird. Auf der Strasze werden auch Unschuldige erschossen (...) Es kommt vielmehr darauf an, dasz im rechten Augenblick Tote fallen.¹ (Gerritse, 357)

In steden en dorpen rijden de manschappen van de bezetter door de straten. Ze schieten met scherp, zonder onderscheid des persoon. Op mensen die zich toevallig, op het verkeerde moment op de verkeerde plek bevinden. Op het tienjarige jongetje dat op zondagochtend met zijn ouders uit de kerk komt. Op de oudere man die staat te wachten bij een open brug. Een voor Nederland ongekende terreur.

¹ Gerritse, T., *Rauter. Himmlers vuist in Nederland* (Amsterdam 2018), 357.

De afkondiging van het *Polizeistandrecht* verschaft de bezetter daarnaast de mogelijkheid om stakers voor de rechter te brengen. Althans, in theorie. In werkelijkheid zijn het gelegenheidsrechtsbanken die doodvonnissen moeten produceren. Aan die opdracht voldoen ze.

Als om zijn wreedheid te onderstrepen, beveelt de bezetter om de lichamen der terechtgestelden niet vrij te geven. Nabestaanden mogen niet rouwen, hun wederhelft, vader, oom of opa niet begraven en geen advertenties plaatsen. Nog altijd is van ruim 50 mannen niet bekend waar ze in de aarde rusten. Voor hun nabestaanden duren de nog altijd voort.

En toch zijn de April-meistakingen vrijwel vergeten.

Waterscheiding

De bezetter slaagt ogenschijnlijk in zijn opzet. Met cynisch optreden, wilde schietpartijen, door wraak ingegeven moorden en quasi-gerechtelijke uitspraken weet hij de stakingen te onderdrukken. Arthur Seyss-Inquart, de door de bezetter aangestelde rijkscommissaris, komt het succes vol trots melden op 19 mei 1943. Met opzet doet hij dat in Hengelo, in een hal van de machinefabriek Stork, de plek waar alle onrust is begonnen. Hij treft een enthousiast gehoor, dat bestaat uit in allerijl uit het nabije Duitse grensgebied bijeengebrachte arbeiders.

Maar de schijn bedriegt. De bloedige onderdrukking keert zich tegen de bezetter. Het is alsof hij in de ogen van de laatste twijfelaars zijn masker heeft afgeworpen. De golf van terreur roept weerstand op in brede kring. Het verzet neemt toe, in omvang en aard, en het organiseert zich. Ambtenaren zijn sneller geneigd de bezetter tegen te werken, meer onderduikers vinden een veilige schuilplek.

Loe de Jong spreekt van een 'waterscheiding.' Met dat woord wil hij onderstrepen welke diepe indruk de April-meistakingen hebben gemaakt op de toenmalige samenleving.

En toch zijn de April-meistakingen vrijwel vergeten.

Plaats in het grote verhaal

De Stichting Landelijke Herdenking April-meistakingen 1943 zet zich ervoor in dat alle verhalen over de volksopstand worden verteld en eindelijk hun terechte plaats krijgen in het grote verhaal van Nederland in bezettingstijd.

Missie

De Stichting Landelijke Herdenking April-meistakingen 1943, opgericht in 2019, zet zich in voor vergroting van de bekendheid van de April-meistakingen van 1943, hun betekenis en gevolgen. Inzicht in de gebeurtenissen in 1943 onderstreept de kwetsbaarheid van democratie, vrijheid en rechtsstaat en spoort aan tot actieve inzet en betrokkenheid.

Netwerkorganisatie

De Stichting wil haar doelstellingen realiseren in nauwe samenwerking met een zo groot mogelijke kring van relevante partners. Daartoe rekent ze onder meer comités, verenigingen en stichtingen die plaatselijke herdenkingen organiseren, bedrijven, overheden, subsidiepartners, het Nationaal Comité 4 en 5 mei, oorlogsmusea en anderen.

Tot de relevante partners rekent de Stichting vanzelfsprekend ook de media, in de breedste zin van het woord: landelijke, regionale en lokale radio en televisie, dag- en weekbladen, social media, etc. Voor de verwezenlijking van de doelstellingen, op korte en langere termijn, is de Stichting mede afhankelijk van de aandacht die ze in en door de media kan genereren.

Visie

Het initiatief om meer aandacht te verkrijgen voor de April-meistakingen van 1943 hangt nauw samen met de kantelende betekenis van het begrip 'herdenken.' Vele decennia na de bevrijding in 1945 heeft dit woord een andere betekenis dan nu. Degenen die de bezetting hadden meegemaakt, hadden veel om niet te (kunnen) vergeten. Het eigen leed, dat van familieleden, vrienden en bekenden, van Joden en andere vervolgd, van overige slachtoffers van terreur, repressie en oorlogshandelingen. Voor hen was de bezetting een waterscheiding, er was een leven van vóór en van na de oorlog.

Tegenwoordig zijn er nog weinigen met eigen herinneringen. Hun aantal neemt bovendien snel af. 'Herdenken' wordt hierdoor steeds meer verbinden: van de grimmige wereld van *toen* met de rechtstaat van *nu*, die haar basis vindt in de grondwet en de parlementaire democratie. Aandacht voor de April-meistakingen betekent daarom ook: aandacht voor de kwetsbaarheid van onze rechten en vrijheden en, hiermee verbonden, voor de kwetsbare positie van velen in onze huidige samenleving.

Voor de nabestaanden van degenen die in april-mei 1943 werden omgebracht blijft het nog veel plaatsen in de wereld nog altijd april-mei 1943. Van 52 omgebrachte personen is nog altijd niet bekend waar ze rusten.

Aandacht voor, en herdenking van de April-meistakingen, houdt ons een spiegel voor. We worden ons meer bewust van de vele zegeningen van vrijheid en de rechtstaat die wij kennen. En dit leidt uiteindelijk tot de even indringende als confronterende vraag: wat zou ik *toen* hebben gedaan? Gevolgd door: wat kan ik *nu* doen om bij te dragen aan een wereld waarin iedereen zichzelf kan en mag zijn?

Doelstellingen

Artikel 3, lid 1, van de statuten vermeldt de volgende doelstelling:

'De Stichting heeft ten doel:

- het organiseren van een jaarlijkse herdenking van de "April-meistakingen 1943" en van de ten gevolge daarvan gevallen slachtoffers;*
 - het stimuleren van (historisch) onderzoek naar voormelde stakingen;*
 - bij te dragen aan de versterking van de rechtsstaat, burgerschap en democratie, zowel binnen als buiten Nederland;*
- en voorts al hetgeen in de ruimste zin met één en ander verband houdt, daartoe behoort en/of daartoe bevorderlijk kan zijn.'*

Werkzaamheden

Artikel 3, lid 2 en 3, beschrijven de wijze waarop de Stichting haar doelstellingen wil verwezenlijken:

(lid 2)

De Stichting tracht haar doel onder meer te bereiken door:

- het ondersteunen van geschiedenis studenten en (amateur)historici bij het doen van onderzoek;*
- het bevorderen van publicaties in alle daarvoor geëigende vormen;*
- het organiseren van lezingen en exposities;*
- het opzetten van een (digitaal) voor het publiek toegankelijke bibliotheek.*

Toen is nu

In Nederland hebben we het voorrecht te wonen in een vrij land. We mogen zeggen wat in ons opkomt, we mogen omgaan met wie we willen en de fundamentele gelijkheid ligt voor alle inwoners verankerd in de grondwet. Tal van vrijheden en rechten hebben we, alle beschermd door de wet. Tijdens verkiezingen bepalen we mee wie die wetten maakt. Nederland is een democratische rechtsstaat, waar niemand boven de wet staat. Hier mogen we leven in vrijheid.

Hoe bijzonder dát is, weten we als we kijken naar vele andere landen. Waar mensen niet mogen zeggen wat ze denken. Of niet mogen geloven wat ze willen. Of worden afgerekend op en zelfs veroordeeld vanwege hun huidskleur, afkomst, levensstijl of seksuele geaardheid. We kennen ook de verhalen die daarbij horen. Van mensen die zonder proces, of na een schijnproces, achter tralies verdwijnen. Of, erger nog, voorgoed verdwijnen zonder dat iemand ooit zal weten wat er met hem of haar is gebeurd.

Het is dan goed te weten dat de honderdduizenden die in 1943 hun werk neerlegden en zo hun stem verhieven, werden gedreven door hetzelfde verlangen naar vrijheid en gerechtigheid als de velen die nu in andere landen opkomen voor hun fundamentele mensenrechten.

En om te weten dat ook in Nederland ooit terreur en willekeur heersten. Dat ook in ons land mensen gewoon werden opgesloten of vermoord. Dat zelfs hier onrecht trad in de plaats van recht, willekeur in de plaats van rechtszekerheid, geweld in de plaats van redelijkheid en overleg. Vijf jaar lang, van 1940 tot 1945, heerste ook in Nederland het recht van de sterkste.

Zó kort geleden.

Zó kwetsbaar is onze vrije samenleving

Focus op 2023

Dit beleidsplan focust allereerst op het jaar 2023. Dan is het tachtig jaar geleden dat de April-meistakingen uitbraken. In samenspraak met diverse organisaties en overheden hebben we kunnen bereiken dat in 2023 de start van de Nationale Viering van de Bevrijding van het Nationaal Comité 4 en 5 mei dat jaar plaatsvindt in de provincie Overijssel. Deze samenwerking biedt de mogelijkheid om nationaal – ook in de media – aandacht te genereren voor de stakingen in 1943 in het hele land die in Overijssel begonnen.

Ook hier kiezen we voor verbinding, door samenwerking met lokale en regionale partners die in eigen stad, streek of dorp herdenkingen en andere activiteiten organiseren. Langs deze weg krijgt de verbreiding van de stakingen uit 1943 een eigentijdse vorm.

Met deze wijze van herdenken, die we in 2021 nader uitwerken in het projectplan 'Er hoeft er maar één te beginnen', willen we bereiken dat:

1. De unieke verhalen en ervaringen van stakers en slachtoffers meer bekendheid krijgen,
2. De lang nawerkende gevolgen voor nabestaanden terecht aandacht krijgen;
3. De blijvende actualiteit van de motieven van de stakers uit 1943 brede aandacht krijgt, door te attenderen op de betekenis van hun handelen *toen* voor ons handelen *nu* voor burgerschap en individuele vrijheid;
4. De April-meistakingen in brede kring bekend worden en een plaats krijgen in het nationale collectieve geheugen, door te voorzien in toegankelijke informatie over de aanleiding, het verloop en de betekenis ervan;
5. Er herdenkingsbijeenkomsten plaatsvinden in de steden, dorpen en streken waar de April-meistakingen zich hebben afgespeeld;
6. Zo mogelijk aanvullende, wellicht nog onbekende informatie over de rustplaats van de ruim 50 nog altijd vermiste slachtoffers naar boven komt;
7. De April-meistakingen een plaats krijgen in het onderwijscurriculum;
8. Zoveel mogelijk partijen die professioneel aandacht besteden aan WO2, onder andere in het onderwijs, basis-, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs en de musea te vragen het onderwerp van de april/mei stakingen te incorporeren.

Periode 2021 - 2023

Bestuurlijk-organisatorisch

- Voorbereiding van de herdenking van de April-meistakingen in 2023, i.s.m. Nationaal Comité 4 en 5 mei, provincie Overijssel en gemeente Hengelo ? provincies, gemeenten en overige partners;
- Het samenstellen en vaststellen van het beleidsplan voor de periode 2021-2025, met inachtneming van de beleidsplannen die het Nationaal Comité 4 en 5 mei en het Vfonds voor dezelfde periode hebben vastgesteld;
- Het verwerven van de ANBI-status;
- Verantwoording door het bestuur door openbaarmaking van het jaarverslag.

Netwerkvorming

- Vergroting van het eigen netwerk (en langs die weg van het draagvlak) door banden aan te knopen met historische verenigingen en instellingen met name in de gebieden waar in 1943 werd gestaakt;
- Samenwerking met het Comité Februaristaking 1941, vanwege de lijn tussen de Februaristaking en de April-meistakingen;
- Samenwerking met instanties die betrokken zijn bij de organisatie van herdenkingsactiviteiten in het jaar 2023;
- Kennismaking en overleg met deze instanties;
- Het werven van een stagiair(e), bij voorkeur een universitair student in de masterfase, om een gedetailleerde bibliografie samen te stellen.

Fondsenwerving

- Uitwerking van het projectplan 'Er hoeft er maar één te beginnen' voor de herdenkingen in 2023;
- Benadering van relevante fondsen, instellingen, ondernemingen en particulieren;
- Werving van donateurs en sponsors.

Herdenking

- De organisatie van een kleinschalige herdenking, binnen de marges van het coronabeleid.

Educatie

Samen met relevante onderwijsinstelling het onderwerp van de April-meistakingen een plaats geven binnen de diverse onderwijsniveaus.;

- Samenwerking met initiatiefnemers van projecten en evenementen in 2023 en daarna, met een herkenbare educatieve strekking.

Communicatie

- Benadering van provinciebesturen, met name in de provincies waar in 1943 werd gestaakt, ter voorbereiding op de herdenking in 2023;
- Benadering van musea en onderzoeksinstituten;
- Zoeken naar ooggetuigen om zoveel mogelijk verhalen uit de eerste hand te kunnen verzamelen, in samenwerking met het Nationaal Comité 4 en 5 mei, SchoolTV, NTR, NOS en regionale omroepen;
- Verzorging van korte artikelen voor de website, met doorlinking via social media;
- Opbouw van een netwerk met landelijke, provinciale en lokale media;
- Verlening van medewerking aan activiteiten en initiatieven die bijdragen aan de bekendheid van de April-meistakingen en hun betekenis;
- Stimulering en ondersteuning, in de breedste zin van het woord, van voorbereiding van activiteiten in het jaar 2023

2022

Bestuurlijk-organisatorisch

- Voorbereiding van de herdenking van de April-meistakingen in 2023, i.s.m. Nationaal Comité 4 en 5 mei, provincies, gemeenten en overige partners;
- Actualisatie van het beleidsplan 2021-2025 op basis van de PDCA-cyclus;
- Verantwoording door het bestuur door openbaarmaking van het jaarverslag.

Netwerkvorming

- Voortgaande vergroting van het eigen netwerk (en langs die weg van het draagvlak) door banden aan te knopen met historische verenigingen en instellingen met name in de gebieden waar in 1943 werd gestaakt;
- Samenwerking met instanties die betrokken zijn bij de organisatie van herdenkingsactiviteiten in het jaar 2023;
- Het werven van een stagiair(e), bij voorkeur een universitair student in de masterfase, om een gedetailleerde bibliografie samen te stellen.

Fondsenwerving

- Benadering van relevante fondsen, instellingen, ondernemingen en particulieren;
- Werving van donateurs en sponsors.

Herdenking

- Coördinatie, afstemming en verbinding van regionale en/of herdenkingsinitiatieven;
- Stimuleren van de datum 29 april als het meest geschikte moment van herdenking (m.u.v. het herdenkingsjaar 2023).

Educatie

- Ondersteuning en initiëring van educatieve projecten, vooral voor basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs;
- Samenwerking met initiatiefnemers van projecten en evenementen in 2023 en daarna, met een herkenbare educatieve strekking.

Communicatie

- Zoeken naar ooggetuigen om zoveel mogelijk verhalen uit de eerste hand te kunnen verzamelen, in samenwerking met het Nationaal Comité 4 en 5 mei, SchoolTV, NTR, NOS en regionale omroepen;
- Verzorging van korte artikelen voor de website, met doorlinking via social media;
- Opbouw van een netwerk met landelijke, provinciale en lokale media;
- Verlening van medewerking aan activiteiten en initiatieven die bijdragen aan de bekendheid van de April-meistakingen en hun betekenis;
- Stimulering en ondersteuning, in de breedste zin van het woord, van voorbereiding van activiteiten in het jaar 2023.

2023

Bestuurlijk-organisatorisch

- Actualisatie van het beleidsplan 2021-2025 op basis van de PDCA-cyclus;
- Evaluatie met alle samenwerkingpartners van de opbrengsten van het jaar 2023;
- Verantwoording door het bestuur door openbaarmaking van het jaarverslag.

Netwerkvorming

- Voortgaande vergroting van het eigen netwerk (en langs die weg van het draagvlak) door banden aan te knopen met historische verenigingen en instellingen met name in de gebieden waar in 1943 werd gestaakt;
- Samenwerking met instanties die betrokken zijn bij de organisatie van herdenkingsactiviteiten in het jaar 2023;
- Het werven van een stagiair(e), bij voorkeur een universitair student in de masterfase, om een gedetailleerde bibliografie samen te stellen.

Fondsenwerving

- Benadering van relevante fondsen, instellingen, ondernemingen en particulieren;
- Werving van donateurs en sponsors.

Herdenking

- Voorbereiding en organisatie van de herdenking van de April-meistakingen in 2023, i.s.m. Nationaal Comité 4 en 5 mei, provincies, gemeenten en overige partners;
- Coördinatie, afstemming en verbinding van regionale en/of herdenkingsinitiatieven.

Educatie

- Ondersteuning en initiëring van educatieve projecten, vooral voor basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs;
- Samenwerking met initiatiefnemers van projecten en evenementen in 2023 en daarna, met een herkenbare educatieve strekking.

Communicatie

- Zoeken naar ooggetuigen om zoveel mogelijk verhalen uit de eerste hand te kunnen verzamelen, in samenwerking met het Nationaal Comité 4 en 5 mei, SchoolTV, NTR, NOS en regionale omroepen;
- Verzorging van korte artikelen voor de website, met doorlinking via social media;
- Opbouw van een netwerk met landelijke, provinciale en lokale media;
- Verlening van medewerking aan activiteiten en initiatieven die bijdragen aan de bekendheid van de April-meistakingen en hun betekenis;
- Stimulering en ondersteuning, in de breedste zin van het woord, van voorbereiding van activiteiten in het jaar 2023.

Periode 2023-2025

In de periode na 2023 kan de aandacht voor de April-meistakingen werken als vliegwiel voor de realisatie van volgende, uit de doelstelling van de Stichting voortvloeiende activiteiten en programma's.

Enkele van deze activiteiten worden hieronder al benoemd. Het overzicht is niet volledig en kan dat niet zijn, omdat de voorbereiding en uitvoering van de herdenkingsactiviteiten in 2023 zonder twijfel ook leidt tot nieuwe en aanvullende inzichten. Steeds geldt dat er een relatie moet bestaan tussen *toen* en *nu*, zodat elk onderdeel de ambitie ondersteunt om vrijheid, rechtsstaat en democratie te versterken.

Voortgaande herdenking

In overeenstemming met haar doelstellingen, streeft de Stichting naar een jaarlijkse herdenking van de April-meistakingen. Liefst op nationaal niveau, maar in elk geval in de steden, dorpen en streken waar de stakingen zich hebben voltrokken.

Gelet op de periode waarin de stakingen zich afspeelden, van 29 april – 6 mei 1943, gaat hierbij de voorkeur uit naar een jaarlijkse herdenking op 29 april.

Uitbreiding van het netwerk

In samenhang met het vorige onderdeel, streeft de Stichting er actief naar om haar netwerk voortdurend en duurzaam uit te breiden. Ze denkt hierbij onder meer ook naar archiefinstellingen, instellingen voor hoger en wetenschappelijk onderzoek en de kunstensector.

Voortgaande verzameling van verhalen

Al zijn er nog weinig ooggetuigen van de April-meistakingen, vast staat dat er in vele archieven nog veel informatie verborgen ligt over ontstaan, verloop en betekenis van de stakingen. Deze betreft zowel het handelen van individuele personen als van overheidsinstanties.

De oprichting van een databank

Het streven bestaat om alle verzamelde informatie langs digitale weg toegankelijk te maken. Dit sluit aan bij het digitale museum dat de Stichting in 2023 wil openen.

Bevordering van onderzoek

Verzameling van verhalen en de ontsluiting van archiefmateriaal kan dienen als stimulans voor voortgezet en/of hernieuwd historisch onderzoek naar de achtergronden van de stakingen.

Sinds het verschijnen, in 1950, van *De April-meistakingen van 1943* van de hand van P.J. Bouman, ligt dit onderzoek zo goed als stil. Dit valt te betreuren omdat de nu meer dan 70 jaar oude monografie van Bouman, die zelfs geldt als 'standaardwerk', vele manco's vertoont en als achterhaald en vooringenomen kan worden beschouwd.

De Stichting neemt het zich voor om de totstandkoming en uitgave van nieuwe studies te bevorderen. De criteria hiervoor werkt ze nader uit.

Jaarlijks symposium

Een jaarlijks symposium, te houden op of rond de herdenkingsdag 29 april, biedt gelegenheid om de nieuwste inzichten te delen en de relatie tussen *toen* en *nu* te benadrukken.

Film of televisieserie

De gebeurtenissen uit de dagen van april en mei 1943 bieden volop stof en inspiratie voor een of meerdere films en /of televisieseries. In de periode na 2023 (en zo mogelijk eerder) wil de Stichting hiervoor met regisseurs en producenten in gesprek treden.

Aandacht voor de schrijvende kanten

De April-meistakingen zijn geen aaneenschakeling van heldenverhalen. Er zijn zeker ook pijnlijke kanten, waaraan de Stichting niet voorbij wil gaan. Als voorbeelden noemen we hier:

- De vraag waarom een massale volksopstand ontstond door het besluit van de bezetter om oud-militairen weg te voeren naar Duitsland en niet door de wegvoering van Joodse medeburgers. Kan hier een element van wij-zij-denken hebben meegespeeld?
- De houding van verschillende, na de oorlog als 'goed' bekendstaande ambtenaren, bestuurders en andere invloedrijke personen die de stakingen hebben tegengewerkt;

- De pogingen, kort na de bevrijding, om de aandacht van de stakingen af te leiden.

Ook dit overzicht is niet volledig.

Vorbereiding van de herdenking in 2028

Na 2023 wil de Stichting in overleg met een zo groot mogelijk aantal partijen in overleg over de wijze waarop de stakingen in 2028 kunnen worden herdacht.

Bestuur

Oprichting

De Stichting Landelijke Herdenking April-meistakingen 1943 is opgericht op 10 april 2019. Zij is statutair gevestigd te Amsterdam.

Samenstelling bestuur

Bij de vaststelling van die beleidsplan zijn bestuursleden:

mw. B.C. Röhl, voorzitter

mw. P.H.M. Wolthuis, secretaris

G.F. Stork, penningmeester

mw. C.S.L. Röhl, lid

J. van Kooten, lid

J.H.H. Morssinkhof, lid

Vergoedingen

De bestuursleden zijn benoemd voor onbepaalde tijd.

De bestuursleden ontvangen geen vergoeding voor hun werkzaamheden, anders dan voor reiskosten en eventuele overige onkosten die verbonden zijn met, en voortvloeien uit hun taakuitoefening. Vergoeding vindt uitsluitend plaats op basis van gespecificeerde declaraties.